

Galavics Géza

A MŰVÉSZETTÖRTÉNÉSZEK ESETE BARDOLY PISTÁVAL

„Szerkesztő, könyvtáros, bibliográfus” – áll róla szűkszavú információként azoknak a webhelyeknek az egyikén, amelyeket a Google a „Bardoly István” keresőszóra kiad. 3000 körül van a Google-találatok száma, ez közelében sincs annak a mennyiségnek, amely az ő nevéhez köthető. Az azonban mások számára is kiderül, hogy Bardoly István egyfelől műemlékvédelemről, műemlékekről, a velük foglalkozó szakemberekről és amatőrökről, a tevékenységüknek teret adó szervezetekről, működési elveikről és gyakorlatukról ír, másfelől művészettörténészekről, a művészettörténelemszé válás útjairól, múzeumokról, egyetemi tanszékekről, régészeti, művészet-történeti folyóiratokról, szerkesztőikről és munkatársaikról, s állítja össze nagy akribiával bibliográfiájukat, az „alapító atyáktól” kezdve a kortársakig. Írásai művészettörténeti és műemlékvédelemmel foglalkozó folyóiratokban és tanulmánykötetekben egyaránt megjelennek. 60. születésnapján is e folyóiratszámban mind művészettörténészek köszöntjük Őt. Írásainkból reményeink szerint kitetszik, hogy valamennyien úgy gondoljuk, Bardoly István eredeti gondolkodásmódja, tájékozottsága, műveltsége, munkabírása, önzetlen segítőkészsége, s természetesen írásai, az általa egyedül, vagy szerkesztőtársakkal szerkesztett és kiadott kötetei, bibliográfiái révén megkerülhetetlen szereplője a magyar művészettörténeti szcénának. Oly természetességgel az, hogy fel sem merül, hogy végzettségét tekintve nem művészettörténész, hanem könyvtáros. Erről van diplomája.

S ez azért érdekes, mert másképp járta be azt az utat, mint mi, akiket a művészettörténész mesterségre öt éven át tanítottak az egyetemen, s aztán munkahelyünkön, szakmai közegben, munkahelyi feladatokon próbálhattuk ki, mit is tudunk kezdeni ezzel a tudással. Bardoly István azonban más úton érkezett meg a művészettörténethez, s ennél fogva tapasztalatai is némiképp mások lettek. Ettől lett ő más, másképpen eredeti, amikor a művészettörténet terepére lépett. Köszöntésére készülődve az foglalkoztatott, hogy vajon milyen irányban indult el a katonaság után az a fiatal ember, aki első munkahelyére, az Országos Műemléki Felügyelőség könyvtárába „segédkönyvtárosként” belépett. Ez úgy 1975 táján lehetett, az intézményes műemlékvédelem virágkorában. Nagy létszámú szervezet volt ez akkor, sokféle szakemberrel, közöttük számos művészettörténésszel és építészettörténésszel az intézmény vezetésében is, tudományos, igazgatási és tervezési osztályán is. Velük találkozott a könyvtárban, Entz Gézával, Voit Pállal, Dercsényi Dezsővel, Gerő Lászlóval, Détsy Mihállyal, Horler Miklóssal, Koppány Tiborral, hogy csak a nála idősebbeket említsem, s az általuk kutatott témákon, a nekik kivitt könyveken, folyóiratokon, a velük való beszélgetéseken tanulta, milyen sokféle útja van a

művészettörténet művelésének. S azt is, hogy milyen komolysággal s elkötelezettséggel lehet ezt a munkát végezni. Az ifjú Bardoly gyorsan tanult, figyelmes volt és jól tájékozott, empátikus alapállása okán, ha volt rá igény, hamar ráhangolódott kutatóinak hullámhosszára, s az ettől kezdve a továbbiakban mindvégig számíthattak kiemelt figyelmére. Nekem úgy tűnik, számára meghatározó lehetett a művészettörténettel, a művészettörténészekkel való találkozásnak ez a formája. Nevezetesen az, hogy művészettörténész-élményében egységben látta a művészettörténész személyét, személyiségét, az életét és a művészettörténeti produkcióját is. Oly módon, hogy a művészettörténészek írásait, könyveit nem csupán mint egy művészettörténeti, építészettörténeti, műemlékvédelmi kérdés vagy jelenség megoldását, bemutatását szemlélte, hanem a szerző életének részeként is. S nem egyetlen korszakra figyelve, mint oly sokunk, akik egy-egy stíluskorszakra specializáltuk magunkat, hanem a legkülönbözőbb stílusok, művészeti és műemléki kérdések szakértőinek közösségére. Más volt ez a tapasztalat, mint a mienké, művészettörténészeké, amelyben a „csak a mű számít” tanult tézise lebegett előttünk. S ha nem egy művész vagy művészettörténész munkásságának monografikus igényű feldolgozása volt a cél, hanem mondjuk egy műalkotás vagy egy épület, épületegyüttes feldolgozása, akkor csak az adott műre vonatkozó, különböző szerzőktől származó megfigyeléseket vettük számba s foglaltuk rendszerbe, s nemigen jelent meg az előttünk járók személyisége.

Bardoly Istvánnak ez a fajta, az Országos Műemléki Felügyelőségen szerzett tapasztalata csak még inkább erősödhetett, amikor 1983-ban átkerült a Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjába. Itt a művészettörténész jelenlétnek egy sokkal sűrűbb változatát ismerhette meg. Marosi Ernő, az Intézet akkori igazgatóhelyettese hívta át ide, aki maga is sokat járt az OMF igencsak gazdag könyvtárába, ő figyelt fel a tájékozott, gyorskezü, munkáját szemmel láthatóan szerető, agilis fiatalemberre. Könyvtárosnak vette fel az Intézetbe, s mint e lapszámban a „Bly és az MTA” köszöntőjében leírja, sem előtte, sem utána nem volt ilyen jó könyvtárosa az Intézetnek. Maga a Kutató Csoport akkortájt, mondhatjuk, hogy a fénykorát élte. Törzstagjaihoz különböző múzeumokból és intézetekből tapasztalt művészettörténészek igazoltak át, s tehetséges pályakezdő fiatalokkal kiegészülve a kézikönyvkészítés, az arra való rákészülés lázában, új típusú, tudományos igényű múzeumi kiállítások szervezésével, tanulmánykötetek, a *Művészettörténeti Füzetek* és a saját alapítású folyóirat, az *Ars Hungarica* megjelenítésével a magyar művészettörténészek akkor legdinamikusabb közössége állt elő. Bardoly István ennek volt tevékeny és igen aktív tagja, a művészettörténetről s a művészettörténészekről új impulzusok és tapasztalatok begyűjtője, könyvtárosként, bibliográfusként, a Magyar Művészek Lexikona gyűjteményének vezetőjeként alakítója és támogatója is. Ismert szereplője ekkor már a művészettörténeti, műemléki, múzeumi köröknek, s ezt csak erősítette, hogy párját is ebben a körben találta meg: Maros Donkát, az Iparművészeti Múzeum gyűjteményvezető művészettörténészét, aki később maga is az Intézet dolgozója lett. Az Iparművészeti Múzeumhoz máig kapocs ez Bardoly István számára, s ezt számos, általa szerkesztett múzeumi kiállítási és gyűjteményi katalógus jelzi.

A Művészettörténeti Intézetben Bardoly Istvánt az egész intézet légköre inspirálta és motiválta. Bár ma is eleven, kölcsönös figyelmet többen is kaptunk tőle, mégis úgy vélem, további pályájára hárman voltak meghatározó hatással. Marosi Ernő mindannyiunknál tágabb horizontú szemléletével és tudásával, szakmai igényességével, akire már OMF könyvtáros kora óta figyelt, s aki akkortájt csinálta a hatalmas művészeti és bibliográfiai apparátust megmozgató gótika kézikönyvet, s munkálataiban, s korántsem csak abban, mindig számított Bardoly Istvánra. A másik Tímár Árpád volt, évtizedek óta következetesen végzett forrásfeltáró munkásságával, amelybe neves művészettörténészek, műkritikusok írásainak vagy levelezésének összegyűjtése és kiadása éppúgy beletartozott, mint jelentős művészekről, művész-csoportosulásokról megjelent egykorú írások, sajtókritikák szisztematikus felkutatása és kommentált közzététele. Érdeklődésük hasonlósága is összekötötte őket, s jól tudtak együtt dolgozni közös intézeti feladataikban, amikor együtt készítették el több esztendő művészettörténeti bibliográfiáját, vagy amikor még 1992-ben együtt jártak Zádor Annához, hogy magnetofonos interjúkban életéről, tanulmányairól, tanáraitól, pályatársairól, tanítványairól faggassák.

A harmadik művészettörténész, akit ebből a nézőpontból ki kell emelni, az Intézetbe később érkezett Markója Csilla volt. Ő Tímár Árpád helyét vette át az éves művészettörténeti bibliográfiák készítésében, s több év termését Bardoly Istvánnal együttműködve készítették el. A közös munka során derült ki, hogy a művészet-történetről s annak forrásairól nem egy dologban hasonlóan gondolkodnak, számos más esetben pedig igen jól kiegészítik és inspirálják egymást. Markója Csilla művészettörténész karakterében a par excellence művészettörténetet esztétikai, művészetfilozófiai és pszichológiai, s az irodalom felől érkező impulzusok formálták egyénivé, s ennek vonásai jól kitapinthatók a mögötte álló és közreműködésével készülő folyóirat, az *Enigma* címéhez nem méltatlan módon, szabad asszociációkkal szerkesztett lapszámaiból. De emellett az is kiderült, mindketten úgy gondolták, a művészek és a művészettörténészek tevékenységének, alkotásaiknak megértéséhez jóval közelebb juthatnak, ha nagyobb szerepet adnak az alkotók személyiségét, életútját, gondolkodásmódját feltáró kutatásoknak.

Ennek azonban a közös intézeti bibliográfiák készítése után csak néhány évvel később lesznek kézzelfogható és látványos eredményei, s a keretet hozzá az *Enigma* folyóirat adja majd. Bardoly István ugyanis 1996-ban visszakerült az ekkor már Kulturális Örökségvédelmi Hivatalnak keresztelt szervezetbe, s ott valóságos szárnyakat kapott. Gyűjteményi Főosztályvezető lett, ő jelölte ki a feladatokat, mindenk előtt magának, de munkatársainak is. Ezt az időszakot részletesen ismerteti köszöntőjében Lővei Pál, s mellette Somorjay Sélysette és Haris Andrea is, így én csak utalok rá. Rendbe tétette, illetve tette a Hivatal gyűjteményeit, elkészítette s kiadta monumentális munkáját, negyedszázadot átfogó, s 11000 tételt tartalmazó, jól használható rendszerbe foglalt műemléki bibliográfiáját, rendezte és kutathatóvá tette a Hivatal több mint 100 éve gyűlő hatalmas iratanyagát, szerkesztőként átvette s kollégáival átformálta a tudományos közleményeivel fontos szerepet betöltő *Magyar Műemlékvédelem* köteteit, szerkesztette a Hivatal kiállítási katalógusait,

Festschrifteket szervezett és szerkesztett műemlékes kollégáinak, s a sort tovább lehetne folytatni.

Mindezek mellett ekkor kezdődött Markója Csillával az a nagyon sikeres együttműködésük, amelynek egyik első példája a Mednyánszky-kutatás volt. A Mednyánszkyval foglalkozó nemzetközi kutatócsoport deklarált célja az volt, hogy kiszakítsák a művészt a rárakódott klisék fogságából, közelebb kerüljenek a művész rejtőzködő személyiségéhez, rendet tegyenek a hatalmas, s radikális stílusváltozásokat nem mutató oeuvre-ben, föl tárják a környezetéhez, a kortárs művészeti törekvésekhez való viszonyát. Pontosan tudták, hogy ehhez mindenekelőtt komoly és sokrétű forrásfeltáró kutatásokra van szükség. Ebben vállalt oroszánrészt Bardoly István. Eredményei közül a legnevezetesebb a görög betűkkel és különböző jelekkel magyarul, németül és franciául írt Mednyánszky-naplók kiolvasása, lejegyzése, nevek, helyszínek, szereplők, találkozások, könyvek és kiállítások beazonosítása, meghatározása – mindezt felkínálva az életmű tovább-értelmezéséhez. A később három kötetű bővülő Mednyánszky-olvasókönyv és kapcsolt részei (*Enigma*), a Mednyánszky kiállítás (MNG), a *Mednyánszky László feljegyzései 1877-1918* (MNG) voltak az állomásai a magyar-szlovák-osztrák összefogással készült Mednyánszky-projektnek, s Bardoly István kutatásai, nagyon erős és aktív szerkesztői jelenléte alappillérei voltak az építménynek.

Kettejük másik nagy vállalkozása *A magyar művészettörténet-írás nagy alakjai* alcímű „tudománytörténeti esszégyűjtemény”, amely az „*Emberek, és nem frakkok*” címmel jelent meg. A gondolat, hogy életrajzzal ellátott köteteket kellene összeállítani magyar művészettörténészeknek, az „alapító atyák”-tól a nemrég még közöttünk élt neves művészettörténészekig, különböző, a bemutatottakhoz valamilyen formában kötődő művészettörténészek közreműködésével, Bardoly István régi ideája volt, s így ő írt a 40 művészettörténészt bemutató három kötetben mindegyikhez egy-egy életrajzot, s állított össze egy válogatott bibliográfiát, egységes keretbe foglalva ezzel az egész, 2006-ban meg is jelent, majd 2010-ben további két kötetű bővülő vállalkozást. A projektben résztvevő művészettörténészek nagy száma már önmagában is jelzi, hogy az utóbbi évtizedben ez volt a szakma egyik legjelentősebb kollektív vállalkozása, önreflexióis készségének és önazonossága megerősítőjének dokumentuma is. Mivel a magyar művészettörténet-írás szereplőiről ilyen mélységű és részletességű keresztmetszet még nem készült, így okkal tartható Markója Csilla és Bardoly István együttműködése főművének is. Rendkívül jó fogadtatását az is jelzi, hogy a szerkesztők is megérezték, hogy olyan témát, megjelenési formát és keretet találtak, amely folytatást kíván, s ennek motorjai is ők lettek. Művészettörténészekkel és művészekkel foglalkozó tematikus számok következtek ezután, életrajzokkal, dokumentumokkal, levelezésekkel, visszaemlékezésekkel, interjúkkal kísérve. Emellett válogatottan korjelző, zömmel ismeretlen fotó- és képanyaggal illusztrálva, s rendkívül gazdag és asszociatív jegyzet- és irodalomanyaggal ellátva, nagyrészt Bardoly István munkájaként. Közülük is a legemlékezetesebb a négy folyóiratszámot kitevő Zádor Anna-interjúk egy egész évszázadot átfogó együttese, egy generációkat felnevelő nagyhatású művészettörténész tanár megejtően eleven család- és korrajza.

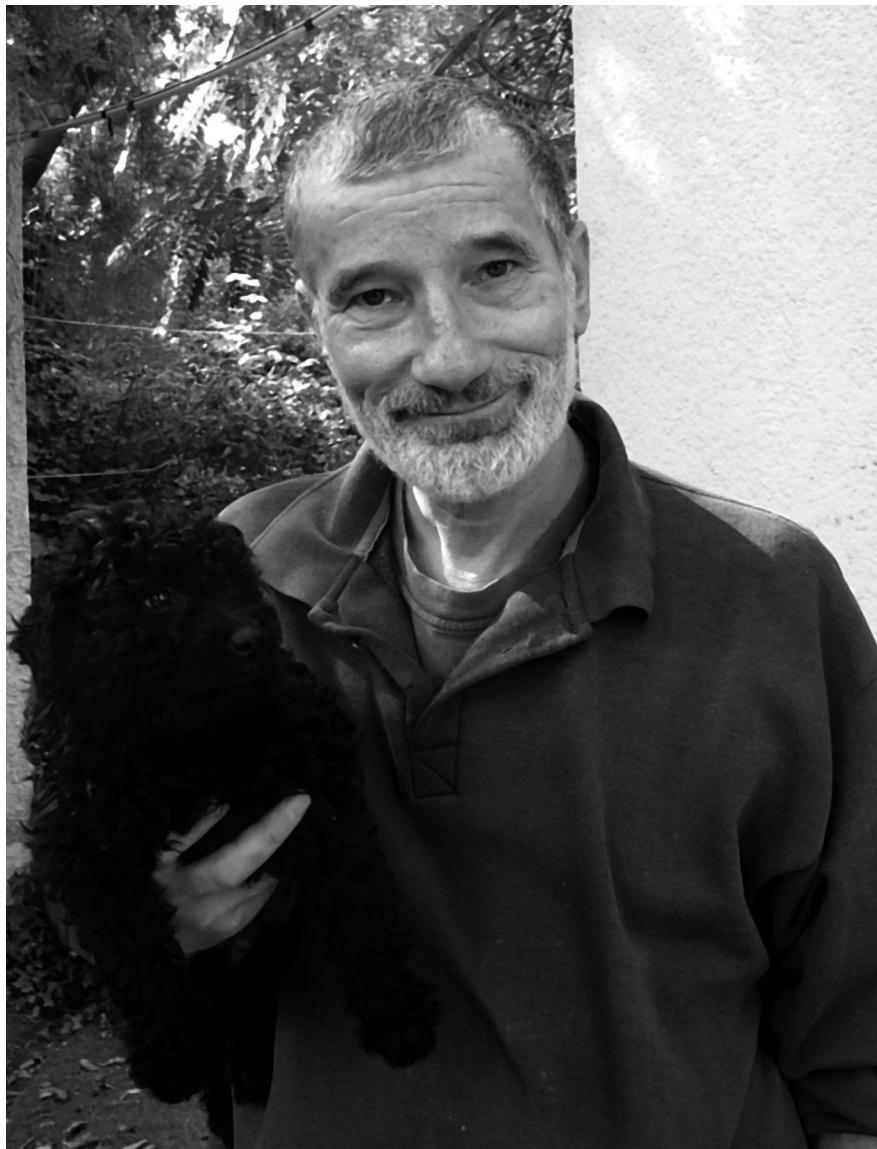
A 2006-os esztendő Bardoly István pályájának más szempontból is jelentős állomása. Megjelenik neve alatt első nagyszabású önálló tanulmánya: *Gerevich Tibor és a műemlékvédelmi törvény*. Nem forrásközlés, megjegyzetelve, nem utószó, hanem önálló tanulmány, amelyet forrásközlés is és jegyzetek is követnek. Egy magát könyvtárosnak és bibliográfusnak meghatározó szerzőnél „egy apró, ám de fontos” lépés ez, hiszen addig is tudtuk, hogy óriási ismeretanyagot mozgat, tudását bőkezűen szétosztva saját vagy mások írásainak, forrásközléseinek jegyzeteibe, háttéranyagába. De ez végre önálló mű, amelyben a műemlékvédelem irattárának rendezésénél talált páratlan forrásanyagot kívánta a szakmával és az olvasóival megosztani. Rögtön sorozatban gondolkodott: „Adalékok a magyar műemlékvédelem történetéhez I.” állt a cím alatt, jellegzetesen szerény („ó, ez csak egy adalék”) hangütéssel. Igényes, komoly, óriási ismeretanyaggal bíró és a kérdéseket s a benne megjelölt és tárgyalt problémát átlátó szerző munkája. Törvénytervezetről szolt akkor, amikor a magyar műemlékvédelemben az addigi törvényi szabályozás keretét már éppen kikezdték, de mint maga hangsúlyozta, nem annyira a jogi részletek érdekelték, ezt a szakemberekre hagyta, hanem „a történetben szereplő személyek... s az erőtér, amelyben a műemlékvédelem 1872-1948-ig dolgozott és dolgozik ma is”. Ilyen típusú írások a következő „Adalékok... II., III., IV.” is, amelyeket az *Enigma* olvasója pontos címükkel megtalál Lővei Pál köszöntőjében. Számomra az Arányi Lajosról szóló írása az egyik legemlékezetesebb. Kisvárosi születésű, német származású, majd Budán jómódú rokonoknál tanuló ifjú, aki előbb jogásznak, majd orvosnak tanul, s a reformkor nemzeti törekvéseivel azonosulva, a fontos szereplőket mind ismerve, Vörösmartyval közösen választ magyar nevet magának. Orvosként csinál karriert a reformkor végén és a szabadságharcban, majd az önkényuralom idején is, és közben a hazai műemlékvédelem fáradhatatlan szereplője, topográfiai útjain az emlékek gazdag begyűjtője és jelentős propagálója. Mezei művészettörténészként csak annyit tudunk róla, hogy kezdeményezője volt a legjelentősebb budapesti műemlékeket faragott, rövid feliratos kőtáblákkal megjelölő gyakorlatnak, amelyből egyet az Úri utcában, az Intézet felé haladva évtizedek óta láthatunk. Pályája Bardoly István tanulmányában a 19. század közepének, második felének egy jellegzetes értelmiségi figurája dilemmáit is megjeleníti, az asszimilációt, az alkalmazkodást, a színlelést, az önazonosság megőrzését és a ragaszkodást eredeti elveihez, és ennek módját és lehetőségeit, mindezt olyan kiváló társadalomtörténeti érvrendszerrel bemutatva, hogy a cikket bármely társadalomtörténeti folyóirat örömmel venné fel írásai közé. Hasonló karakterű a többi írása is, mindegyikben személyes a hang, különböző a művészettörténeti vagy műemlékvédelemmel kapcsolatos problémakör, de mindegyik kicsit más módon, mint ahogy ezt művészettörténész kollégáinktól megszoktuk. És éppen ebben van eredetisége. Minket egy adott műalkotásnál vagy egy épületnél, vagy akár ezek együttesénél elsősorban az érdekel, hogy megrendelője vagy alkotója milyen szándékkal, milyen környezetben, milyen közönségnek szánta, s ehhez milyen formát, technikát alkalmazott és ezek milyen művészeti tradíciókhoz vagy újító törekvésekhez kapcsolódtak. Bardolyt ennek a történetnek egy másik oldala érdekli, az, amelyiket legutóbb a *Művészettörténeti*

Értesítőben megjelent írása címébe is belefoglalt, azaz érdeklődésének tárgya: „épület(sorsok) és kutató(sorsok), a címkezetben „A falak is szenvednek” felütéssel. Ez esetben az 1945–1963 közötti időszakból választotta nem éppen szívdéítő példát, de bőven lenne választéka a régebbi múltból, nem is szólva a jelenről, amelyben „a műemlékvédelem szűkülő körei”-nek lassan a kontúrjai is alig-alig látszanak már.

Bardoly Istvánnak, mint a fentiekből kiderülhetett (amit persze anélkül is tudunk), sokat köszönhet a magyar művészettörténet. De fel kell tennünk a kérdést: talált-e a szakma módot arra, hogy ezt valamilyen módon közösségünk nevében is elismerje? A válasz: talált, ha kissé felemásan is. Elsőként az MTA Művészettörténeti Bizottsága ismerte el a 2006-os év produkcióinak kitüntetettjei közt az *Emberék, és nem frakkok. A magyar művészettörténet-írás nagy alakjai* kötetüket (szerkesztette Markója Csilla és Bardoly István), a bizottság Opus Mirabile-különdíjával. Munkájuk méltatója az akkori bizottság elnöke, e sorok írója volt. Másodikként a Magyar Művészettörténeti és Régészeti Társulat díjával már kifejezetten Bardoly Istvánt díjazta, akit 2008-ban a Társulat Henszlmann Imre-díjával tüntettek ki. A díj azoknak a nem művészettörténészeknek jár, akik jelentős tevékenységükkel járultak hozzá a művészettörténeti kutatásokhoz. Méltatója Gábor Eszter volt, akinek köszöntőjéből ugyanebben az *Enigma*-számban többet is olvashatnak. Nem sokat késett a harmadik elismerés sem, s ez is az MTA Művészettörténeti Tudományos Bizottságától érkezett. 2013-ban az akkori elnök, Marosi Ernő méltatta és adta át az újabb Opus Mirabile-elismerést Bardoly Istvánnak, az év legkiválóbb *művészettörténeti* írásai közé választott *Adalékok a magyar műemlékvédelem történetéhez* sorozat III. és IV. folytatásáért. Az elismerés a Magyar Tudományos Akadémia székházának félköríves termében, az Akadémiai Képtárban csak látványos, a közösség előtt történő elismerése volt annak, amit jó ideje már a legmagátólértetődőbb módon gondoltunk: hogy Bardoly István a magyar művészettörténet-tudomány méltán nagyra becsült, kiváló szereplője.

Az én olvasatomban ez volt „a művészettörténészek esete Bardoly Pistával”, dióhéjban összefoglalva. Köszöntésem címéül egy Mikszáth-regény címének parafrázisát választottam, mert a nagy mesélő novelláiban és regényeiben a véletlennek nem egyszer fontos szerep jutott. De a mi esetünkben a véletlen a kezünkre játszott. Akkortájt úgy beszéltek (s ezt az emlékezet is megőrizte), hogy a budai, az Ugocsa utcai, nagy megbecsülésnek örvendő kelmefestő és vegytisztító Pista fia úgy került a katonaság után a Műemléki Felügyelőség könyvtárába, hogy a hivatal akkori könyvtárosa, a művészettörténetet végzett Faller László az utcából és az üzletből jól ismerte őt, s maga hívta oda. Bár a történettudományban, így a művészettörténet-tudományban sohasem illik föltenni a kérdést, „mi lett volna, ha...?”, de e köszöntő sorok írása közben magamnak azért mégis föltettem. Mi lett volna, ha a kuncaftok és az utcában lakók közül mondjuk a Központi Statisztikai Hivatal kitűnő könyvtárának valamelyik tisztviselője kínálta volna meg a helyét kereső ifjú Bardolyt egy segédkönyvtárosi állással. Ismerve a fiatalember képességeit, mélyről fakadó kíváncsiságát, tudásszomját, s tudva, hogy akkoriban igen kiváló, de nem igazán rendszerkompatibilis tudósok találtak menedéket a KSH könyvtárban, ma, hat-

vanadik születésnapján talán egy, különösen a történeti statisztikában, a statisztika intézményesülése első évszázadában – és vezető személyiségeinek munkásságában – kiválón jártas könyvtárosukat köszönhetnék a Keleti Károly utcában. A véletlen azonban – ismétlem – ez egyszer a művészettörténetek kezére játszott. S így igaz lehet a mondás: vannak véletlenek, amelyek nem véletlenek. Nem csak a magam nevében kívánom tehát Bardoly Pistának: Isten éltesse!

Bardoly István Sári nevű pulijával, 2008